

ПЕДАГОГІКА

УДК 371.132:78

Н.В. ГАВРИШ

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

У статті проаналізовано наукові підходи до реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі дошкільного закладу, сформульовано причини, що ускладнюють успішне його впровадження, зокрема пов'язані з переорієнтацією педагогічних кадрів на інші цінності та смисли освітньої діяльності.

Ключові слова: принцип інтеграції, інтеграційні процеси, освітній процес дошкільного закладу.

Постановка проблеми. У світлі сучасних перетворень освіта опановує новий соціокультурний простір, що характеризується інноваційністю та інтеграційністю. Він не просто кардинально змінює форми, методи навчання, реалії взаємин суб'єктів навчального процесу, він потребує принципового оновлення сутності найважливіших понять і категорій педагогічної науки. Зокрема поняття *освіта* (від слова «освітити», «висвітлити») сьогодні пов'язується з процесом і результатом *висвітлення*, розкриття в особистості кожної людини найпотаємнішої, глибинної її суті, формування нею образу свого «Я». Таке трактування поняття *освіта* передбачає принципово іншу методологію навчального процесу, орієнтовану на інші цінності, інше розуміння ролі особистості в навчанні, яка не лише на декларативному рівні, а реально має стати не просто суб'єктом навчання в певних ланках освіти, а суб'єктом життєдіяльності. Головною умовою цього є пізнання, освоєння досягнень культури людства (І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, В. Кремень, Д. Ліхачов, Й. Лернер, М. Киященко та ін.).

Отже, розмірковуючи над сутністю інноваційних процесів у сучасній освіті, ми в першу чергу маємо вбачати їх не в змістовому чи технологічному аспектах, що самі по собі є також надзвичайно важливими, а в прийнятті нової філософії освіти та відповідних їй цінностей і смислів, що виявляються в побудові особливих взаємин суб'єктів освітнього процесу, визначенні кожним з них своєї прогресивної позиції і місії.

Абсолютно очевидно, що найголовнішою умовою реальних позитивних перетворень є кадри, які, як ми знаємо, вирішують все. Педагогам важливо прийняти сутність цієї гуманістичної освітньої філософії серцем і розумом, проїняти її нею. Водночас очевидним виявляється і той факт, що чинна система професійної педагогічної підготовки гальмує вирішення означеного завдання, відтак, опанування «нових правил гри» лягає на плечі педагогічних колективів дошкільних закладів і кожного з педагогів окремо. Процес змістового і технологічного оновлення сучасної дошкільної освіти ускладнюється відсутністю чітких орієнтирів, невизначеністю багатьох з параметрів освітнього процесу, зокрема термінологічними розбіжностями, дидактико-методичними різночитаннями, які розхитують і без того неспокійний човен освітньо-виховних технологій.

Характерною рисою педагогічної діяльності в системі сучасної дошкільної освіти є достатньо високий рівень особистісної та професійної активності вихователів, методистів, яка свідчить, в першу чергу, про їхню незадоволеність існуючим рівнем навчально-виховного процесу, відчуттям суперечностей та намаганням його змістовно та технологічно удосконалити. Після тривалого періоду тиску жорстких обмежень та інструкцій більшість педагогів щиросердо намагається самореалізуватися, досягти висот професійної творчості, майстер-

ності, нерідко, щоправда, покладаючись виключно на свій досвід, знання і розсуд. З одного боку, радісним, а з іншого – безглуздим і навіть тривожним видеться той факт, що сьогодні майже кожен третій вихователь – сам собі новатор, дослідник, сам собі пише закони, сам їх і втілює в життя. Усе частіше складається ситуація, коли активність є і навіть відчутна, причому нерідко ціною виключно голого ентузіазму педагогів, а бажаних зрушень, покращання загальних освітніх результатів немає.

Погоджуємося з думкою професора К. Крутій, яка говорить про надзвичайну важливість для фахівців сучасної освіти «строгого, навіть трепетного ставлення до термінологічного поля, яке описує простір їхньої професійно-педагогічної діяльності, а також дотримання певних «залізних принципів», порушення яких переважає баланс корисного і шкідливого на бік шкідливого для фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей» [6].

Стратегічні напрями розвитку сучасної освіти, передусім її першої ланки – дошкільної освіти, передбачають реалізацію інтегративного підходу до побудови змісту, формування у дошкільнят цілісного системного світобачення. Такі орієнтири потребують переходу від традиційних лінійних моделей структурування знань до складних, від статичних дидактичних систем до динамічних, від уніфікації змісту освіти, до розуміння його множинності та відносності. Ускладнення взаємодії між різними галузями знань як провідна методологічна закономірність сучасного змісту навчання стимулює розвиток інтегративних процесів у дошкільній освіті. Аналіз теоретичних джерел дає змогу визначити два основних напрями дослідження проблеми інтеграції в освіті – інтеграція змісту (когнітивний аспект) та інтеграція форм і методів навчання (технологічний аспект). Досить поширеним є також підхід, який передбачає перехід від комплексу різнопредметних уявлень до єдиного інтегрованого погляду на дидактичну систему. Його використання у структуруванні знань та організації навчального процесу, впровадження в педагогічну практику інноваційних технологій, зокрема інтегративних, базується на теоретико-методологічному аналізі структури знань, світоглядних, освітніх та інших функцій, з'ясування методологічних концепцій, що можуть бути покладені в основу інтеграції освітніх процесів, у т. ч. на етапі дошкільної освіти.

Науковці відзначають, що на сучасному етапі інтегративні тенденції в освіті починають реалізуватися як закони. Отже, усвідомлення сутності інтеграційних процесів у навчальних системах має відбуватись у напрямі від усвідомлення системи ключових понять, аксіом, постулатів, а потім законів. Звернемося до аналізу ключових понять.

З метою чіткого однозначного використання терміна *інтеграція* було проаналізовано однокореневі поняття. Саме поняття *інтеграція* служить для позначення процесу чи стану відбудови через відновлення, поповнення, об'єднання в ціле раніше ізольованих частин; тобто означає результат інтеграції чи дію, яка веде до цього результату; термін *інтегратор* означає «фактор», «відновник», «пристрій для інтегрування»; *інтегральний* означає цілісний, єдиний, неподільний стан, пов'язаний інтеграцією, чи специфічний спосіб пізнання; поняття *інтегративний* означає процес, в якому реалізується зовнішня і внутрішня, змістова і процесуальна сторони інтеграції; *інтегрований* – означає цілісний, без внутрішніх суперечностей стан, що задається ззовні, *інтеграційний* – характеристика процесу, який реалізується за допомогою інтегративних засобів; слово *інтегрування* означає процес знаходження цілості за елементами; *зінтегрувати* – повністю виконати інтеграційні дії; *інтегрувати* – поетапно увести елементи в задану систему з наявністю домінуючих елементів [3].

Сутність поняття «інтеграція» найбільш повно відображає визначення, наведене дослідницею М. Прокоф'євою: «Інтеграція – це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між елементами на основі достатньої підстави, в результаті якої формується зінтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів» [9]. Розуміти сутність інтеграції необхідно, адже нерідко в організації змістових чи процесуальних аспектів навчально-виховного процесу умови інтеграції виконуються не повністю, відтак, інтегративні утворення підміняються такими, які лише схожі на них, або мають деякі їхні ознаки.

Сучасні дидакти розрізняють інтегральні, інтегровані та інтегративні дидактичні системи, які відрізняються наявністю в першій групі систем інтегральних підсистем, які на відміну від інтегрованих мають більше підстав для інтеграції. Так, якщо в межах інтегрованих

систем інтеграція підпорядковується лише заданій меті (практично не враховуючи природи елементів інтеграції), то в інтегральних системах її елементи інтегруються з урахуванням природи цих елементів, визначення об'єктивних передумов процесу інтеграції.

Інтегративний підхід (на відміну від інтегрованого чи інтегрального) передбачає інтеграцію як зовнішню, так і внутрішню, як змістову, так і процесуальну. Усі елементи інтегративної системи взаємопов'язані та утворюють певну структуру (таких структур може бути кілька, залежно від мети формування системи). Головною особливістю такої системи є те, що зміст навчального матеріалу визначається не ззовні, а зсередини: найменші елементи утворюють більш складні підсистеми, які, у свою чергу, об'єднуються в системи більш високого рівня організації, у проблемні блоки.

Але, крім названих груп, науковці виокремлюють групу, яка базується на ідеях природної інтеграції та синергетики. Основою синергетичного підходу є нелінійне мислення, здатне сприймати істинну реальність нескінченної змінності світу. Динамічна система (а такими є всі дидактичні системи) в контексті синергетичного підходу трактується як система, зміни в якій визначаються не тільки її станом у певний момент часу, як у класичній динамічній системі, але і її попередніми станами та зовнішніми впливами, в тому числі і випадковостями. Отже, синергетична система належить до ряду складноорганізованих, яким не можна нав'язувати напрям розвитку, адже вони залежать від цілісної сукупності умов для «запуску» самоорганізації.

Таким чином, інтеграція є єдиним процесом взаємодії елементів, де водночас забезпечується системність кінцевого результату та зберігаються індивідуальні властивості елементів інтеграції.

З'ясуємо основні фактори та умови здійснення інтеграції в системі дошкільної освіти. В першу чергу зазначимо, якщо в системі шкільної освіти існують навіть протилежні думки щодо доцільності впровадження інтегрованих курсів, реалізації принципу інтеграції в шкільному навчанні, то для системи дошкільної освіти характерна однакова позитивна позиція прийняття як життєвої необхідності впровадження інтеграційних процесів у практику роботи дошкільних закладів (А. Богуш, Г. Беленька, О. Кононко, К. Крутій, В. Кудрявцев, Н. Лисенко, Т. Піроженко, С. Якименко та ін.).

На жаль, цілеспрямована підготовка вихователів дошкільних закладів до інтегративного навчання дошкільнят у вищих навчальних закладах майже не проводиться, хоча в окремих університетах введено факультативні курси відповідного спрямування. У той же час, як ми вже відзначали, у практиці дошкільних закладів інтерес до інтегрування змісту, форм і методів освіти в цілому, до методики інтегрованих занять набуває особливої сили. Вихователі, інтуїтивно відчуючи гостру актуальність інтеграційних тенденцій в системі освіти в цілому і дошкільної освіти зокрема, зумовлених змінами у сфері науки та виробництва, намагаються самостійно розробляти конспекти таких занять і активно їх впроваджують.

Крім того, доцільність реалізації принципу інтеграції в дошкільній освіті пояснюється синкретичною природою дитини дошкільного віку, яка у власному пізнанні світу «йде одночасно у різних напрямках» і має здатність до цілісного світосприймання за допомогою чутливих інформаційних каналів. Психологи, фізіологи, педагоги, аналізуючи пізнавальну сферу дошкільника, відзначають цілісність дитячої психіки, вказують на синкретизм дитячих уявлень про світ як основну якість дитячого мислення, зокрема особливості розвитку здатності до узагальнення у дошкільнят (Л. Венгер, О. Запорожець, С. Рубінштейн та ін.), у той же час глобальність та слабку диференційованість психічних процесів (Л. Виготський, Е. Клапаред, К. Коффка, Ж. Піаже); і в цілому характерне для дошкільників домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу) (М.М. Поддьяков, О.М. Поддьяков).

На необхідність реалізувати інтеграційні процеси вже в першій ланці освітньої системи вказують також провідні фахівці початкового навчання, пояснюючи це домінуванням процесів інтеграції у всіх галузях життєдіяльності людини, новими соціальними запитами, відповідними процесами в наступних ланках освітньої системи (М.С. Вашуленко, Т.М. Байбара, О.Я. Савченко, Н.М. Бібік та ін.).

Отже, серед позитивних факторів, сприятливих для реалізації інтеграційних процесів у системі дошкільної освіти, можна відзначити наявність величезних природних можливостей в розвитку інтелекту дитини, які, на жаль, недостатньо використовуються у традиційно-

му навчанні та визначеність певною мірою інтеграційного змісту дошкільної освіти, що відображено в концептуальному документі Базовий компонент дошкільної освіти, а також певний стихійний досвід проведення інтегрованих занять вихователями, які зацікавлені в опануванні відповідної методики. Водночас педагоги переживають відчутні труднощі у забезпеченні цілісності, структурної та тематичної єдності інтегрованих занять, недостатньо володіють способами інтегрування змісту та методів навчання. Негативним фактором вважаємо також той факт, що сьогодні педагогічна преса нерідко досить некритично, навіть безвідповідально ставиться до презентації широкому педагогічному загалу низькоякісних конспектів, в яких порушені будь-які закони логіки, а не лише інтеграції. Низькоякісні розробки, на жаль, некритично сприймаються значною кількістю педагогів, які звикли вірити написаному. Відтак, все це негативно відображається на розвитку мислення дошкільнят, вносить плутанину у формування в них не лише окремих понять, уявлень, а спричинює хибне світобачення, перекохану картину світу у свідомості дітей. Отже, на наше переконання, необхідне методичне забезпечення інтеграційних процесів у системі дошкільної освіти, допомога вихователям, які працюють з дітьми.

Успішно розв'язувати ці завдання можна тільки з урахуванням особливостей, зумовлених специфікою віку і характерними для нього видами посиленої і захоплюючої діяльності, їх розумним сполучанням.

Несформованість інтелектуально-логічної сфери дітей цього віку потребує поступового, поелементного розвитку, а чуттєвість і емоційне сприйняття визначають вимоги до психологічного клімату, емоційної атмосфери, в якій відбувається цей розвиток. Розуміючи все це, вихователі нерідко, розробляючи конспект заняття, одягають його, як новорічну ялинку, щоб було все, що потрібно. Але ж йдеться не про елементарне складання елементів системи, як це нерідко буває у практиці роботи вихователів: цей прийом сподобався з однієї технології, модний метод – з іншої, все збирала та зліпила своє заняття. Начебто наявні всі окремі сучасні моменти, а смислу в такому дійстві немає, оскільки сам вихователь такий смисл, загальну концепцію у своєму занятті не закладав. Сучасна дидактика вимагає цілісного технологічного підходу. Це підтверджує і висловлювання відомого психолога Д. Ельконіна, який розмірковував про вимоги до навчально-виховного процесу в суміжній ланці – початковій освіті: «У дійсності сьогодні необхідно не просто вдосконалювати зміст, форми, методи і засоби навчання, а потрібна докорінна зміна самої шкільної технології... саме технології, а не техніки, розуміючи під першою внутрішню організацію програмового навчального матеріалу, який підлягає засвоєнню, принципів та способів побудови процесу опанування цього матеріалу» [10].

Зазначеним вимогам відповідає інтегрований підхід щодо організації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі. Його реалізація дає змогу, не знижуючи програмних вимог, зробити процес цілеспрямованого пізнання захоплюючим, цікавим для дошкільнят, оптимізувати його за рахунок реструктурування змісту навчання і принципів оновлення структури і характеру занять. Специфіка інтегрованого навчання створює сприятливі умови для вияву творчості вихователів і дітей. Вона забезпечує певну свободу дій у розкритті теми, змісту, засобів, що використовуються на заняттях. Цей вибір може визначатися як перспективними, так і поточними дидактичними, виховними і розвивальними завданнями.

Окремі елементи інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу втілені в широку практику роботи дошкільних закладів, проте, на жаль, переважно лише у вигляді інтегрованих занять. Втім, доцільно також рекомендувати застосування й інших форм інтеграції.

Інтегрований курс може будуватися на основі об'єднання знань з окремих проблем в інтегровані блоки, що створює передумови для різнобічного розгляду базових понять, явищ, більш широкого охоплення змісту, формування в дітей системного мислення, позитивно-емоційного ставлення до пізнання, а також надає можливість економічного використання навчального часу. Але дуже важливо у побудові інтегрованого курсу не перетворити в мозаїку формально об'єднані за зовнішніми ознаками різномірні знання. Таким курсом може бути система інтегрованих занять «Дитяча філософія» чи інтегрований курс «Творчі години».

Інтегровані заняття – це форма навчально-виховної роботи, яка об'єднує блоки знань із різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного зба-

гачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнавати певне явище з різних сторін, досягати цілісності знань. Результатом системного впровадження таких занять є формування системного мислення, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання.

Методистами також пропонуються *інтегративні дні* – це дні, зміст яких визначається мегатемою, що передбачає вихід за межі одного заняття для найбільш повної її реалізації. Як правило, інтеграційні дні пов'язуються з включенням дітей у спільну з дорослими проєктивну діяльність, що завершується досягненням певного результату.

Висновки. Інтегрований підхід у навчанні, безперечно, сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду дітей, інтенсивному розвитку когнітивних процесів; формуванню допитливості, активного ставлення до подій і явищ дійсності; сприяє становленню особистості в суспільних відносинах і в цілому забезпечує дошкільну зрілість. Однак варто пам'ятати, що інформативність і привабливість змісту навчального матеріалу самі собою не забезпечують ефективності його засвоєння і розвитку окремих сторін особистості дошкільника. Для цього необхідне стратегічне бачення віддалених та близьких цілей, ретельний добір засобів, методів і прийомів навчально-виховної роботи у структурі цілісної дидактичної системи.

Список використаної літератури

1. Бойчук О.В. Дитячий садок із поглядом у майбутнє / О.В. Бойчук, Л.Б. Фесюкова. – Х.: Веста: Ранок, 2005. – 112 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 614–616.
3. Каджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Каджаспирова, А.Ю. Каджаспиров. – М.: Академия, 2001. – 368 с.
4. Кудрявцев В.Т. Кризи – это сигнал из будущего / В.Т. Кудрявцев // Дошкільна освіта. – 2007. – № 2. – С. 67–82.
5. Крутій К.Л. Термінологічне поле інновацій в дошкільній освіті / К.Л. Крутій // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2006. – № 5. – С. 6–9.
6. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Ч. I. Концепції, проєктування, технології створення / К.Л. Крутій. – Запоріжжя: ЛІПС ЛТД, 2009. – 320 с.
7. Методичне забезпечення інтеграційних процесів розвитку здібностей дошкільнят. – Донецьк: ІППО, 2006. – 92 с.
8. Плануємо залюбки: Орієнтовні розробки тематичних циклів: у 2 кн. / Авторі-упорядники Ю.С. Манилюк, Л.І. Тищук. – Тернопіль: Мандрівець, 2006.
9. Прокоф'єва М.Ю. Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.Ю. Прокоф'єва. – Одеса, 2008. – 21 с.
10. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды: Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д.Б. Эльконин; под ред. Д.И. Фельдштейна. – М.: Изд-во Международ. пед. акад., 1995. – 224 с.

В статье проанализированы научные подходы к реализации принципа интеграции в образовательном процессе дошкольного учреждения, сформулированы причины, осложняющие успешное его внедрение, в частности связанные с переориентацией педагогических кадров на иные ценности и смыслы образовательной деятельности.

Ключевые слова: принцип интеграции, интеграционные процессы, образовательный процесс дошкольного учреждения.

Scientific approaches to implementing the principle of integration in the educational process of nursery schools are analyzed in the article. The causes complicating the successful introduction of that principle are explained.

Key words: the principle of integration, integration processes, the educational process of nursery schools.

Надійшло до редакції 8.02.2011.